

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА

ON THE PROBLEM OF DEFINING THE CONCEPT OF PRINCIPLES OF DIGITALIZATION OF JUDICIAL PROCEEDINGS

Калініченко Л.В., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що цифровізація в системі правосуддя здійснюється на основі фундаментальних засад – принципів, які визначають її правову природу, спрямованість і змістовну цілісність. Ці принципи є невід’ємним елементом будь-якого правового явища, а тому вони виступають методологічною основою впровадження цифрових технологій у судову сферу. Саме завдяки принципам, цифровізація судочинства набуває системного характеру та правової легітимності, а її впровадження відбувається у межах узгодженого нормативного поля, що забезпечує її сталість, передбачуваність і відповідність загальноправовим цінностям. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито загальнотеоретичні підходи щодо тлумачення поняття «принцип». Виділено загальні, найбільш важливі характеристики даної наукової категорії. Зазначено дало можливість аргументувати, що принципи цифровізації судочинства – це сукупність керівних, основоположних, осмислених та визнаних в суспільстві ідей, правил та усвідомлень, відповідно до яких скеровується правове регулювання суспільно правових відносин, що виникають в сфері організації та безпосереднього здійснення процесу цифровізації вітчизняного судочинства. Зроблено висновок, що базовими особливостями принципів, як загально-правової категорії є: по-перше, вони уособлюють в собі засадничі ідеї про право в цілому, про те, які людські цінності має утверджувати та захищати, зміст його регулятивного впливу на суспільно-правові відносини, а також закономірності функціонування та реалізації юридичних явищ; по-друге, важливим в принципах є суб’єктивний аспект; по-третє, принципи стабільні та незмінювані, адже йдуть від суспільства в цілому, пануючої в ньому концепції про функціонування правового сектору, а, отже, їх трансформація можлива тільки за рахунок еволюції соціальних усвідомлень; по-четверте, принципи розчинюються у правовій матерії. по-п’яте, принципи – це загальнообов’язкові юридичні категорії, що забезпечують не тільки дотримання закріплених в них вимог всіма суб’єктами суспільних відносин, але й скеровують нормотворчу роботу, адже позитивне право має безумовно відповідати головним соціальним цінностям виражених в них. Отже, принципи цифровізації судочинства – це сукупність керівних, основоположних, осмислених та визнаних в суспільстві ідей, правил та усвідомлень, відповідно до яких скеровується правове регулювання суспільно правових відносин, що виникають в сфері організації та безпосереднього здійснення процесу цифровізації вітчизняного судочинства.

Ключові слова: цифровізація, судочинство, правосуддя, цифровізація судочинства, принципи, принципи права.

The relevance of the article lies in the fact that digitalization in the justice system is carried out on the basis of fundamental principles – principles that determine its legal nature, direction and substantive integrity. These principles are an integral element of any legal phenomenon, and therefore they serve as the methodological basis for the introduction of digital technologies into the judicial sphere. It is thanks to the principles that the digitalization of judicial proceedings acquires a systemic character and legal legitimacy, and its implementation takes place within the framework of an agreed regulatory field, which ensures its stability, predictability and compliance with general legal values. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists, reveals general theoretical approaches to the interpretation of the concept of “principle”. The general, most important characteristics of this scientific category are highlighted. The above made it possible to argue that the principles of digitalization of judicial proceedings are a set of guiding, fundamental, meaningful and recognized in society ideas, rules and perceptions, in accordance with which the legal regulation of socio-legal relations arising in the sphere of organization and direct implementation of the process of digitalization of domestic judicial proceedings is guided. It is concluded that the basic features of principles as a general legal category are: firstly, they embody the fundamental ideas about law in general, about what human values it should affirm and protect, the content of its regulatory influence on social and legal relations, as well as the regularities of the functioning and implementation of legal phenomena; secondly, the subjective aspect is important in principles; thirdly, principles are stable and unchangeable, because they come from society as a whole, the dominant concept in it about the functioning of the legal sector, and, therefore, their transformation is possible only due to the evolution of social awareness; fourthly, principles dissolve in legal matter. fifthly, principles are generally binding legal categories that ensure not only compliance with the requirements enshrined in them by all subjects of social relations, but also guide norm-setting work, because positive law must unconditionally correspond to the main social values expressed in them. Therefore, the principles of digitalization of judicial proceedings are a set of guiding, fundamental, meaningful and socially recognized ideas, rules and perceptions, according to which the legal regulation of socio-legal relations arising in the sphere of organization and direct implementation of the process of digitalization of domestic judicial proceedings is guided.

Key words: digitalization, judicial proceedings, justice, digitalization of judicial proceedings, principles, principles of law.

Актуальність теми. Попри те, що цифровізація є, переважно, інноваційною діяльністю з характерною для неї невизначеністю результатів, особливо в межах такої складної та динамічної сфери, як правосуддя, цей процес не можна вважати хаотичним або позбавленим внутрішньої логіки. Непередбачуваність наслідків цифрових трансформацій не заперечує наявності системного підходу до їх реалізації. Цифровізація в системі правосуддя здійснюється на основі фундаментальних засад – принципів, які визначають її правову природу, спрямованість і змістовну цілісність. Ці принципи є невід’ємним елементом будь-якого правового явища, а тому вони виступають методологічною основою впровадження цифрових технологій у судову сферу. Саме завдяки принципам, цифровізація судочинства набуває системного характеру та правової легітимності, а її впровадження відбувається у межах узгодженого нормативного поля, що забезпечує її ста-

лість, передбачуваність і відповідність загальноправовим цінностям.

Стан дослідження проблеми. На сьогоднішній день проблематика цифровізації різних сфер суспільного життя, досліджувалась у наукових працях: Л.А. Бехтер, І.М. Дашко, М.І. Іванової, О.В. Коваль, В.О. Мамаліги, Г.С. Мельничука, М.І. Миронова, О.Г. Череп, та ряду інших науковців. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, у науковій літературі фактично відсутні комплексні теоретичні дослідження, присвячені цифровізації судочинства взагалі, а також узагальнення принципів, на яких будується дана діяльність, зокрема.

Саме тому метою статті є: встановити сутність принципів цифровізації судочинства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Слово «принцип» (з латинського «*principium*» – базис, початок, основа) поєднує в своїй етимології такі дефініції: основне, вихідне

положення якої-небудь теорії, вчення, науки і тому подібне; переконання, погляд на речі; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; вихідна концепція, основна особливість в устрої чого-небудь [1]. Як зазначає С.В. Шмаленя «у філософії, філології, логіці, психології, етимології принцип розглядається переважно як засада, основа, керівна ідея, вихідне положення будь-якого явища (вчення, організації, діяльності тощо), основоположне правило, першооснова реальної дійсності» [2, с.105-106]. Згідно визначення Є.М. Поповича принцип – це головна ідея і основне правило діяльності. В узагальнюючому вигляді категорія відображає необхідність чи закон явища, що передбачає узагальнення і поширення конкретного положення на всі явища певної сфери [3, с.119]. На думку В.І. Малюга принцип – це керівна, фундаментальна ідея, основне правило поведінки, центральне поняття, основа системи, засада діяльності і таке інше [4, с.13]. Як відмічається в дисертації Т.О. Дідич принципи являють собою сукупність загальних ідей, які характеризують сутність того або іншого явища та його призначення у суспільстві. Вони відображають закономірності того чи іншого явища та являють собою найбільш загальні норми, що поширюються на всіх суб'єктів [5, с.43].

Тож, у найбільш загальному розумінні принцип – це базовий, вихідний, основний чинник діяльності, функціонування механізму, процесу; ідея, засада теоретичної концепції, думки, позиції і таке інше. Принципи – це те, на чому щось ґрунтується, певний фундаментальний чинник, відносно якого окремо взятий об'єкт існує або провадиться якась діяльність. Подібне визначення категорії показує її міжгалузевий характер, що в цілому підтверджується багатьма науковими сферами де вона має місце.

Підходи до тлумачення принципів в правовій теорії пройшли досить довгий шлях розвитку на що звертають свою увагу П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк та З.Я. Козак. «У юридичній літературі вважалося свого часу, що принципи права – це продукт людської діяльності, їх джерелами є сфера ідеології. І щоб одержати статус принципів права, певні керівні положення мають бути відображені у самому праві, у змісті норм права. Сучасні дослідження принципів права обґрунтовують об'єктивний характер цієї категорії. Це такі засадничі основи права, які відповідають характеру суспільних відносин, економічним, політичним, ідеологічним процесам, що відбуваються у суспільстві. Саме така залежність зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи й методи реалізації права», – пишуть вчені [6, с.42].

Незважаючи на існування загальноприйнятої концепції з приводу змісту і значення правових принципів, науковці не полишають спроб розглянути категорію по-іншому, виявити більш глибокі, внутрішні ознаки останньої, сформулювати нові підходи до її тлумачення. Наприклад, в роботі Р.Б. Тополевського та Н.В. Федіна принципи права розглядають, як основоположні ідеї, базові засади, через які виявляється зміст та сутність права, призначення та спрямованість правового регулювання у суспільстві. Принципи права можуть безпосередньо закріплюватися в нормативно-правових приписах, так звані норми-принципи. Ознаками принципів права, на їх думку, є наступні: виводяться з правової реальності, визначають структуру права, мають високий рівень абстрактності, забезпечують логічність та послідовність права, забезпечують масштаб поведінки, визначають орієнтацію правового регулювання, є базою для правозастосування. Вчені підкреслюють: «роль принципів права полягає в наступному: а) забезпечити узагальнені орієнтири правової системи; б) забезпечувати однотипність застосування правових норм; в) забезпечувати вплив на суспільні відносини через встановлення правил високого рівня абстрагування» [7, с.133].

Є.В. Білозоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний та Н.В. Заяць наводять наступну дефініцію категорії «принципи права» – найбільш загальні та стабільні засади, що сприяють утвердженню, забезпеченню і захисту суспільних цінностей, виражають сутність права та визначають напрями його подальшого розвитку. Ознаками принципів автори вважають: 1) спрямовані на утвердження, забезпечення та захист суспільних цінностей, тобто принципи права символізують дух права, пов'язують право з політикою, економікою, мораллю, переводять на мову правових категорій і репрезентують суспільні інтелектуально-ціннісні настанови і тенденції; 2) найбільш загальний, абстрактний характер, тобто принципи права є нормативними узагальненнями найвищого рівня, свого роду згустками правової матерії; 3) визначають зміст системи права та її структурних елементів, а також напрями їх подальшого розвитку. Принципи права, будучи своєрідними «нервовими центрами», «орієнтирами», виконують функцію стрижнів системи права, сприяють її єдності та стабільності, об'єднують і цементують галузі, підгалузі та інститути права. Крім того, принципи права, відображаючись у засадах правосвідомості, правоутворення, правотворчості (законотворчості та нормотворчості), правореалізації, в тому числі правозастосування, правоохорони, визначають напрями розвитку всієї правової системи; 4) пріоритетність (примат) над нормами права, тобто останні формулюються під впливом певного принципу або групи принципів і не повинні їм суперечити. Принципи мовби розчинені в праві, пронизують практично всі або майже всі його норми та інститути. Норми права зазвичай є виявами дії принципів, засобами їх конкретизації. Принципи права є гарантом правильності, безпомилковості реалізації норм права. У зв'язку з цим принципи права характеризуються універсальністю, раціональністю та загальнозначимістю; 5) підвищена стабільність і стійкість, тобто принципи права залишаються незмінними протягом тривалого часу, оскільки об'єктивно зумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства; 7) закріплюються зазвичай у формах (джерелах) права, тобто залежно від форми викладення виокремлюють принципи, що безпосередньо сформульовані у формах (джерелах) права, і принципи, які виводяться зі змісту форм (джерел) права в непрямій формі, або, користуючись іншою термінологією, принципи, що набули текстової матеріалізації (норми-принципи), та принципи, що мають змістове закріплення [8, с.121-122].

В свою чергу, М.С. Кельман та О.Г. Мурашин наголошують, що принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – найбільш загальні норми, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або чітко сформульовані в законі, або виводяться з загального змісту законів. Принципи права виступають в якості своєрідної конструкції, на якій базуються і реалізуються не тільки окремі норми права, інститути і галузі права, а й вся система права. Вони служать основним орієнтиром всієї правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів. Від ступеня їх дотримання в прямій залежності знаходиться рівень складності, стабільності й ефективності правової системи. Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності та взаємодії різних галузей і інститутів права, норм права і правових відносин, суб'єктивного й об'єктивного права. Принципи права є не тільки орієнтиром у формуванні права, а й керівними засадами при розв'язанні конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону у випадках наявності прогалин у законодавстві. Принципи права об'єктивно обумовлені економічним і соціально-політичним устроєм суспільства, який існує

в тій чи іншій країні, соціальною природою держави і права, характером пануючого в країні політичного і державного режиму, основними принципами побудови і функціонування політичної системи того чи іншого суспільства [9, с.283-284].

В підручнику з теорії держави і права за загальною редакцією М.І. Козюбри принципи права розкрито, як найбільш загальні і стабільні вимоги, що уособлюють суспільні цінності, дозволяють відтворити їх при формуванні та дії права, визначаючи його характер і напрями подальшого розвитку. Вченим сформульовано, що принципи, як право – це продукт людської діяльності. Становлення принципів відбувалося разом із становленням права в процесі взаємодії, комунікації між людьми. Як невідчужувані права людини і право взагалі, принципи права мають недержавне джерело походження. Їх коріння часто слід шукати в релігії, зокрема в таких божественних заповідях, як «не вбий», «не укради» тощо, які фактично притаманні всім релігіям і які поширюються на віруючих незалежно від віросповідання і конфесій; у суспільній моралі, зокрема в таких її засадах, як «віддай кожному своє» (за його заслугами), «турбуючись про власне благо, не зашкодь іншому», «не будь суддею у своїй власній справі» тощо, які у свою чергу ґрунтуються на суспільних уявленнях про справедливість, правильність, добропорядність та інших моральних цінностях; у міфології (наприклад, встановлення табу на кровозмішування). Формування принципів права підпорядковувалося вирішенню практичних завдань – прийняттю рішень у конкретних життєвих ситуаціях (казусах). Своїм формуванням принципи права й дотепер значною мірою зобов'язані судовій практиці, а не законодавцю. Крім цього вчений пише: «Як уособлення системи загальнолюдських суспільних цінностей, найважливіші принципи права мають універсальний характер, тобто в тому чи іншому варіанті притаманні всім правовим системам, хоч і мають різні форми зовнішнього вираження (далеко не завжди фіксуються в якомусь конкретному юридичному документі), різні термінологічні позначення або навіть до цього часу існують в синкретичному, невідокремленому від інших соціальних регуляторів (релігії, моралі, звичаїв) вигляді, тобто їх виокремлення в особливу правову категорію не відбулося».

Свою конкретизацію універсальні принципи знаходять в інших принципах, що відображають специфіку тих чи інших правових систем, їх структурних підрозділів тощо» [10, с.67-69].

Висновки. Тож, відповідно до викладеного можемо узагальнити базові особливості принципів, як загально-правової категорії, що органічно притаманні будь-яким явищам, котрі існують та розвиваються з точки зору права, зокрема:

– по-перше, вони уособлюють в собі засадничі ідеї про право в цілому, про те, які людські цінності має утверджувати та захищати, зміст його регулятивного впливу на суспільно-правові відносини, а також закономірності функціонування та реалізації юридичних явищ;

– по-друге, важливим в принципах є суб'єктивний аспект. В них відображаються ті закономірності суспільного життя, які безпосередньо осмислені людьми, визначені ними, як ключові та базові, непорушні; такі, що потребують правової регламентації;

– по-третє, принципи стабільні та незмінювані, адже йдуть від суспільства в цілому, пануючої в ньому концепції про функціонування правового сектору, а, отже, їх трансформація можлива тільки за рахунок еволюції соціальних усвідомлень;

– по-четверте, принципи розчинюються у правовій матерії. Окремі вихідні засади можуть закріплюватись та уточнюватись в правових нормах, якими регульована певна сфера суспільно-правових відносин, але при цьому не знаходять конкретизації і не переймають ознаки відповідної галузі;

– по-п'яте, принципи – це загальнообов'язкові юридичні категорії, що забезпечують не тільки дотримання закріплених в них вимог всіма суб'єктами суспільних відносин, але й скеровують нормотворчу роботу, адже позитивне право має безумовно відповідати головним соціальним цінностям виражених в них.

Отже, принципи цифровізації судочинства – це сукупність керівних, основоположних, осмислених та визнаних в суспільстві ідей, правил та усвідомлень, відповідно до яких скеровується правове регулювання суспільно-правових відносин, що виникають в сфері організації та безпосереднього здійснення процесу цифровізації вітчизняного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 томах. Том 7, 1976. 693 с.
2. Шмаленя С.В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ: дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2008. 236 с.
3. Попович Є.М. Управління органами прокуратури України: організаційно-правові проблеми: дис... д.ю.н : 12.00.07. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2010. 373 с.
4. Малюга В.І. Принципи організації та діяльності прокуратури України: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2002. 22 с.
5. Дідич Т.О. Нормопроекування: теоретико-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ: Київський університет права Національної академії наук України. 2006. 215 с.
6. Трудове право України: Академічний курс: підруч. для студ. вшч. навч. закл. П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. 3-те вид., перероб. і доп. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 536 с.
7. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
8. Теорія держави та права : навч. посіб. Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
9. Кельман М.С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. К.: Кондор, 2005. 609 с.
10. Загальна теорія права: Підручник. За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.